

821.512.122-82
К 76 к

Абай ҚҰНАНБАЙҰЛЫ

АРХИВТІК
ҚОР

Жүректің көзі ашылса...

821.512.122-82

К 76

АРХИВТІК
ҚОР

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ

Жүректің көзі ашылса...

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ КІТАПХАНАСЫ
№ 349734

 АБАЙ
БАСПАСЫ

2023 ЖЫЛ

ӘОЖ 821.512.122-1
КБЖ 84 (5Қаз)-5
Қ76

Құнанбайұлы Абай

Қ76 Жүректің көзі ашылса... – Алматы: «Абай» баспасы, 2023. – 440 бет.

ISBN 978-601-80974-5-4

«Жүректің көзі ашылса...» – ақын, ағартушы, қазақ жазба әдебиетінің, қазақ әдеби тілінің негізін қалаушы, философ, композитор, аудармашы, саяси қайраткер, реформатор Абай Құнанбайұлының артында қалған рухани мұрасы – өлеңдері, аудармалары, поэмалары мен қара сөздері топтастырылған жинақ.

ISBN 978-601-80974-5-4

ӘОЖ 821.512.122-1
КБЖ 84 (5Қаз)-5

© «Абай» баспасы, 2023

Сабырсыз, арсыз, еріншек

Сабырсыз, арсыз, еріншек,
Көрсеқызар, жалмауыз,
Сорлы қазақ сол үшін
Алты бақан алауыз.
Өзін-өзі күндейді,
Жақынын жалған міндейді,
Ол – арсыздық белгісі.
Ұятсынбай, ойланбай,
Қой дегенге тіл алмай,
Іс қылмай ма ол кісі?
Бір-ақ секіріп шығам деп,
Бір-ақ ырғып түсем деп,
Мертігеді, жатады.
Ұрлықпен мал табам деп,
Егессе ауыл шабам деп,
Сүйтіп құдай атады.
Бұл нең десе біреуге,
Жоқ нәрсені шатады.
Құтылам деп ісінен,
Бәрін көріп кісіден,
Шығынға әбден батады.
Бұл болмаса, онысы,
Аударылып қонысы,
Алыстан дәм татады.
Қызмет қылып мал таппай,
Ғылым оқып ой таппай,

Құр үйінде жатады.
Ел қыдырып ас ішіп,
Еркек арын сатады.
Бала-шаға, ұрғашы
Үйде жарап қатады.
Еңбегі жоқ, еркесіп,
Бір шолақпен серкесіп,
Пысық деген ант шықты.
Бір сөз үшін жау болып,
Бір күн үшін дос болып,
Жүз құбылған салт шықты.
Пысық кім деп сұрасаң –
Қалаға шапса дем алмай,
Өтірік арыз көп берсе,
Көргендерден ұялмай.
Сыбырдан басқа сыры жоқ,
Шаруаға қыры жоқ,
Өтірік, өсек, мақтанға
Ағып тұрса бейне су.
Ат-шапаннан кем көрмес,
Біреу атын қойса «қу».
Қу нәпсісін тыя алмай,
Атым шығып жүрсін деп,
Берекеге қас болса,
Желіктірген айтаққа
Арақ ішпей мас болса.
Ел тыныш болса азады,
Ерігіп өле жазады.
Үйде отырса салбырап,
Түзге шықса албырап,
Кісіні көрсе қылжаңдап,
Қалжыңшылсып ыржаңдап,
Өз үйінде қипаңдап,

Кісі үйінде күй таңдап.
Ақылы бар кісіні
Ғайбаттайды, даттайды.
Ауқаты бар туғанды
Қайырсыз ит деп жаттайды.
Мал мен бақтың дұшпаны,
Кеселді пысық көбейді,
Күшік иттей үріп жүр,
Кісіден кеммін демейді.
Қу тілменен құтыртып,
Кетер бір күн отыртып,
Қызмет қылған кісісін
Құрытуға таяйды.
Қылып жүрген өнері:
Харекәті – әрекет.
Өзі оңбаған антұрған
Кімге ойлайды берекет?
Кімді ұялып аяйды?
Расы жоқ сөзінің,
Ырысы жоқ өзінің,
Өңкей жалған мақтанмен
Шынның бетін бояйды.
Бұл сөзімде жалған жоқ,
Айтылмай сөзім қалған жоқ,
Абайлаңыз, байқаңыз –
Елдің жайы солай-ды.

Болыс болдым, мінеки

Болыс болдым мінеки,
Бар малымды шығындап.
Түйеде қом, атта май
Қалмады елге тығындап.
Сөйтсе дағы елімді
Ұстай алмадым мығымдап.
Күштілерім сөз айтса,
Бас изеймін шыбындап.
Әлсіздің сөзін салғыртсып,
Шала ұғамын қырындап.
Сыяз бар десе, жүрегім
Орнықпайды суылдап.
Сыртқыларға сыр бермей,
Құр күлемін жымындап.
Жай жүргенде бір күні,
Атшабар келді лепілдеп:
«Ояз шықты, сыяз бар»,
«Ылау» деп, «үй» деп дікілдеп.
Сасып қалдым, күн тығыз,
Жүрек кетті лүпілдеп.
Тың тұяқ күнім сөйтсе де,
Қарбаңдадым өкімдеп.
Старшын, биді жиғыздым:
«Береке қыл» деп, «бекін» деп,
«Ат жарамды, үй жақсы
Болсын, бәрің күтін» деп.
Қайраттанып халқыма
Сөз айтып жүрмін күпілдеп:
«Құдай қосса, жұртымның

Ақтармын осы жол сүтін» деп,
Қайраттысып, қамқорсып,
Сайманымды бүтіндеп.
Оңашада оязға
Мақтамаймын елімді,
Өз еліме айтамын:
«Бергем жоқ, – деп, – белімді».
Мақтанамын кісімсіп,
Оязға сөзім сенімді.
Көрсеттім деймін, ымдаймын
Кәдік қылар жерімді.
Сөз көбейді, ұлғайды,
Мақтанның көті көрінді.
Қазақты жеген қайратты «ер»,
Ұрынды да берінді.
Әрлі-берлі тартысып,
Ісі арамы жеңілді.
Алқыны күшті асаулар
Ноқтаға басы керілді.
Үлкен-кіші ақының
Бәрі сөз боп терілді.
Қайрауы жеткен қатты би
Қайырылып нетсін көңілді.
Өз малым деп қойған мал
Иесіне берілді.
Ақылы жандар қамалап,
Кептірді сонда ерінді.
Арызшылар көбейді,
Болыстың көті шөмейді,
Қайтсін байғұс демейді,
Бір кептірмей терімді.
Күн батқанша шабамын
Әрлі-берлі далпылдап.

Етек кеткен жайылып
Ат көтіне жалпылдап.
Оязға жетсін деген боп,
Боқтап жүрмін барқылдап.
Кейбіреуге таяғым
Тиіп те кетті бартылдап.
Пысықтың көбі бұғып жүр,
Беттесе алмай шаңқылдап.
Ашылып омырау, күн ыстық,
Қойын кетті алқылдап.
Елі жөнді болыстар
Мақтанып жүр тарқылдап.
Күлкісі жақсы қарқылдап,
Үні бөлек сартылдап.
Сөйлесе кетсе бір жерде,
Ағыны қатты аңқылдап.
Оязға кірсе, өзгеден
Мерейі үстем жарқылдап.
Елің бұзық болған соң,
Ояз жатыр шартылдап.
Табаныңнан тозасың,
Құр жүгіріп тарпылдап.
Антұрғанмын өзім де,
Бір мінезбен өтпеймін.
Момындық күшті екенін
Көрсем дағы, күтпеймін.
Сыяздан соң елімді
Қысып алып кетпеймін.
Әуелде көтім бос кәпір,
Мықтыға не қып беттеймін?
Жуанды қойып, жуасты
Біраз ғана шеттеймін.
Ояз бардағы қылықты

Ояз жоқта етпеймін.
Кәкір-шүкір, көр-жерді
Пайда көріп ептеймін.
Мынау арам, тентек деп,
Еш кісіні теппеймін.
Өзімдік бол деп ел жиып,
Құрастырып, септеймін.
Бұзақының бүлігін
«Жақсы ақыл» деп, «құп» деймін.
Сүйегім жасық, буын бос,
Біраз ғана айлам бар.
Айлам құрсын, білемін –
Болыстықтың жолы тар.
Қайтіп көмек болады
Антұрған өңкей ұры-қар?
Көргенім әлгі, ойлашы,
Ұят, намыс, қалды ма ар?
Ендігі сайлау болғанда,
Түсе ме деп тағы шар,
Бұл күніме бір күні
Боламын ғой деймін зар.
Ақыл жеткен туғандар,
Бұл сөзімді ойлаңдар.
Кәтелешке көбейді,
Сөгіс естіп, тозды ажар.
Мынау елді ұстарлық
Кісі емеспін, кел, құтқар!
Қолдан келмес қорлыққа
Неге болдым мұнша іңкәр?
Ел жайылды, жетпей ме
Оязға да бір хабар?
Тағы бүйтіп кеттің деп
Қозғау салар, қолға алар.

Қатты қысым қылған соң,
Басым сотқа айналар.
Кірік болып түскен соң,
Көрген күнім не болар?
Өзіне мәлім, тентектер
Өз бетімен не табар?
Қағаз берер, қарманар,
Аяғында сандалар.
Бұрынғыдай дәурен жоқ,
Ұлық жолы тарайды.
Өтірік берген қағаздың
Алды-артына қарайды.
Өз қағазы өз көзін
Жоғалтуға жарайды.
Тауып алып жалғанын,
Қылмысынды санайды.
Өзі залым зақуншік
Танып алды талайды,
Көрмей тұрып құсамын
Темір көзді сарайды.

Біреуден біреу артылса

Біреуден біреу артылса,
Өнер өлшеніп тартылса,
Оқыған, білген – білген-ақ,
Надан – надан-ақ сан қылса.
Оқыған білер әр сөзді,
Надандай болмас ақ көзді.
Надан жөндіге жөн келмей,
Білер қайдағы шәрғезді.
Надан қуанар, арсаңдар,
Таңырқап тұра қалсаңдар.
Татымды ештеме болмас,
Адамсып босқа талтаңдар.
Ақыл қайғы жоқ онда.
Ісі жоқ – теріс пе, оң ба?
Тіленіп, телміріп жоқ ізденіп,
Тиын ба, яки бір сом ба?
Ит көрген ешкі көзденіп,
Елерме жынды сөзденіп,
Жасынан үлгісіз шіркін,
Не қылсын өнер ізденіп.
Кісімсіп белгілі білгіш,
Біреуге сондай-ақ күлгіш.
Бұлықсып, бұлданып босқа,
Өзімшіл, оңбаған шерміш.
Кісіде бар болса талап,
Отырмас ол бойын балап.
Жүрер, әрқайдан ізденер,
Алар өз сүйгенін қалап.

Мәз болады болысың

Мәз болады болысың,
Арқаға ұлық қаққанға.
Шелтірейтіп орысың,
Шенді шекпен жапқанға.

Күнде жақсы бола ма,
Бір қылығы жаққанға?
Оқалы тон тола ма,
Ар-ұятын сатқанға?!

Күлмең қағып қасқайып,
Салынып ап мақтанға.
Таң қаламын қампайып,
Жоқты-барды шатқанға.

Үйі мәз боп, қой сойды
Шүйіншіге шапқанға.
Әуре қылды, салды ойды
Үйдегі тыныш жатқанға.

Еш нәрсе емес жұбанар,
Ақыл көзбен баққанға.
Жас баладай қуанар,
Бір дәмдіні татқанға.

Көзі барлар ойының
Күлер көтін ашқанға.
Қасиетін бойының
Бекер төгіп шашқанға.

Қуанарлық қыз емес
Жылтырауық таққанға.
Өзгелерді, біз емес,
Түсірмекші қақпанға.

Осы да есеп бола ма
Ар, абұйыр тапқанға?
Миың болса жолама
Бос желігіп шапқанға.

Бір бес надан, оңбассың,
Нансаң, онын қосқанға.
Жасық, жаман болмассың,
Жамандықтан қашқанға.

Ол «болдым-ақ» дей берер,
Бұлғақ қағып басқанға.
Елең қағып елбірер,
Елертіп көзді аспанға.

Жайы мәлім шошқаның,
Түрткенінен жасқанба.
Бір ғылымнан басқаның
Кеселі көп асқанға.

Одан үміт кім қылар,
Жол табар деп сасқанда?
Үйтіп асқан жолығар
Кешікпей-ақ тосқанға.

Білімдіден шыққан сөз

Білімдіден шыққан сөз
Талаптыға болсын кез.
Нұрын, сырын көруге
Көкірегінде болсын көз.
Жүрегі – айна, көңілі ояу,
Сөз тыңдамас ол баяу.
Өз өнері тұр таяу,
Ұқпасын ба сөзді тез?
Әбілет басқан елерме,
Сөзге жуық келер ме?
Түзу сөзге сенер ме
Түзелмесін білген ез?
«Айтшы-айтшылап» жалынар,
Ұққыш жансып шабынар.
Ұқпай жатып жалығар,
Ұйқылы-ояу бойкүйез.
Жас баладай жеңсікқой,
Байлаулы емес ақыл, ой,
Ойлағаны – айт пен той,
Ыржаң-қылжаң ит мінез.
Сұлу қыз бен я батыр
Болмаған соң, тәйірі алғыр,
Шығып кетер я қалғыр,
Оған ақыл – арам без.
Жақсыға айтсаң, жаны еріп,
Ұғар көңіл шын беріп,
Дертті ішіне ем көріп,
Неге алтынды десін жез.
«Ой, тәңір-айшыл» кер есек,
Құлық, сұмдық я өсек.
Болмаған соң, бір есеп –
Мейлі қамқа, мейлі бөз.

Онегиннің сипаты

(А. С. Пушкиннен)

Жасынан түсін билеп, сыр бермеген,
Дәмеленсе, күндесе, білдірмеген.
Нанасың не айтса да, амалың жоқ,
Түсінде бір кәдік жоқ алдар деген.

Кейде паң, кейде көнгіш орныменен,
Кейде елеусіз, кейде ынтық формыменен.
Кейде үндемей жүрсе де сөзге баяу,
От жалындай жауапкер құрбыменен.

Ғашықтық сөзге жүйрік әсіресе,
«Дем алысым, құмарым – бір сен» десе.
Жанын құрбан жолына қылған жансып,
Көз қарауы құбылар әлденеше,
Кейде ұялшақ, төменшік, кейде тіп-тік,
Қамыққансыр қайғырып, орны келсе.

Жай, жаңа кісі болып түк білмеген,
Қалжыңын білдіртпейді қалай деген.
Жаның шошыр өрлігі жаннан бөлек,
Кісіге балдан тәтті орны келген.

Биттей бойы босаса, сезер сонда,
Жастық жеңіп, көңілді шайқағанда.
Ғашыққұмар, ақыл мен бойынды алып,
Жылы жауап есітер не қылсаң да.

Емінер, «әй» дегізер, дайын қылар,
Жүрегін қалай соқса, пайым қылар.

Жылы ізін суытпас, дамыл көрмес,
Бір оңаша жолығар жер айтқызар.
Ел аулақта оңаша қолына алып,
Көңіліндегі сабағын айтып тынар.

Жасынан көрсе оны ақылы сасқан
Не сұрқия жандарың жұрттан асқан.
Женуге, қор қылуға тағы да ұста,
Өзіне күндес шықса, жол таласқан.
Ажуаға, қорлауға тілі орамды,
Не түрлі тұзақ құрып көңілін басқан.

Татьянаның Онегинге жазған хаты

(А. С. Пушкиннен)

Амал жоқ қайттім білдірмей,
Япырмау, қайтіп айтамын?
Қоймады дертің күйдірмей,
Не салсаң да тартамын.

Талайсыз, бақсыз мен сорлы,
Еріксіз аттап ұяттан,
Қорлыққа көндім бұл құрлы,
Байқалар халім бұл хаттан.

Әлімше мен де ұялып,
Білдірмен дедім өлсем де.
Шыдар ем күйіп, мен жанып,
Айында бірер көрсем де.

Болмады көріп қалуға,
Есітіп біраз сөзінді.
Шыдар ем бір ай жатуға,
Ұзақ түн жұмбай көзімді.

Қызықтан қашып бұл жерге
Көңіліңіз суып келіпсіз.
Мәнісін сұрап білерге,
Тілдесе алмаймын еріксіз.

Келмесең егер сен бізге,
Сау болмас па ем, әлбетте?

Болмасам ашына мен сізге,
Түспес ем мұндай бейнетке.

Асау жүрек қайнамай,
Жуасыр ма еді кезінде?
Елден бір жақсы сайламай,
Бармас па ем ерге өзім де?

Өзгеге ешбір дүниеден
Еркімен тимес бұл жүрек.
Әзелде тағдыр неден,
Қожам – сенсің, не керек.

Тіршілігім – құрбандық,
Шыдамай сені көргенше.
Тәңірімнен келген бұл жарлық,
Ием – сенсің өлгенше.

Әуелде кірдің түсіме,
Ортақтасып өміріме.
Толғау салып ішіме,
Сол күнде-ақ жақтың көңіліме.

Құдайдан болғай деп емі,
Құдайыны мол бердім.
Көрген жерде-ақ мен сені,
«Осы екен ғой – сол» дедім.

Жатқан сайын ұйқыға,
Дұға оқушы ем, шошынып.
Ұнатып мені құлқыңа,
Жүруші едің қосылып.

Түсімде мені жұбантып,
Жылы сөзбен сөйлесіп.

Кетуші едің қуантып,
Қалушы еді көңіл өсіп.

Шынынды айт, кімсің тербеткен,
Иембісің сақтаушы?
Әлде азғырып әуре еткен,
Жаумысың теуіп таптаушы?

Шеш көңілімнің жұмбағын,
Әлде бәрі – адданыс.
Жас жүрек жайып саусағын,
Талпынған шығар айға алыс.

Не болса да өзімді
Тапсырдым сізге налынып.
Толтырып жасқа көзімді,
Есірке деймін жалынып.

Бұл жерде ешкім сырымды
Білмейді, айтып не етейін?
Жақтырмай бұзсаң нұрымды,
Білдірмей күйіп өтейін.

Күтемін сізден қайта хат,
Қуандырып дертім жаз.
Ол болмаса, шынынды айт,
Кінә өзімде, өзіме аз.

Өз хатыма өз көзім
Ұялып, қорқып баға алмас.
Кепілім – сенің бір өзін,
Бөтен жан несіп таба алмас.

Онегиннің жауабы

(А. С. Пушкиннен)

Таңғажайып бұл қалай хат,
Мағынасы алыс, өзі жас?
Сөзі орамды, әр түрі жат,
Және әдепті, және рас.

Жас жүректің толқынын дөп
Жаза алыпсың толтырып.
Бойды жеңіп бұл асыл леп,
Тұрды титық көп құрып.

Тіл буынсыз, бой – таза гүл,
Ақылы артық, ары зор.
Ол – перизат, ойла, өзің біл,
Не болады болса қор?

Ішім өлген, құр денем сау,
Босқа үрейім жүр менің.
Жарамайды бекер алдау,
Теңің емес мен сенің.

Пенде көрген бар қызықтың,
Бәрін ішкен сұм жүрек.
Айныған соң, сен жолықтың,
Айтып-айтпай не керек?!

Тәтті дүние көңілімнен
Кетті менің, нан маған.
Енді бізге бір өлімнен
Басқа түк жоқ арнаған.

Мен – жаралы жолбарыспын,
Жұрттың атқан оғы өтіп,
Сен есірке, сорлы жаспын,
Шын сөзіме рақым етіп.

Бала сүйер, жар сүйерден,
Түк неме жоқ, тұр денем.
Сен – тоты құс бақта жүрген,
Қай жерімнен пар келем.

Ерге барған ер танымай,
Ер қызығын кім көрер.
Шығарына жол таба алмай,
Қайғыменен босқа өлер.

Айнығыш ер тартса салқын,
Бал сұрасаң, береді у.
Қазымырлап сөздің артын...
Қасиеттен бетті жу.

Мен – сынық жан, жамағанмен
Түзеле алман түрленіп.
Теңің емес, біл, саған мен,
Не қыласың кірленіп?!

Әйел өлмес соқпа дерттен,
Сауыға алмас сынған ер.
Мен – көмірмін қалған өрттен,
Енді рұқсат бізге бер.

Сенің өмірің гүлденіп тұр,
Есігін тап, көр қызық!
Менің өмірім – бір суық сұр,
Күзгі күндей тұр бұзық.

Бірге туған мен ағаңнан,
Шын досыңмын, кем емес.
Соққы жедім сұм заманнан,
Бір жылы сөз ем емес.

Арман етпе, жас күнің көп,
Игілік көр, ерге бар!
Бұл заманның қашқыны деп,
Мен ғарыпты есіңе ал.

Менде паңдық, жат мінезден
Дәнеме жоқ, жарқыным.
Осы жазған барша сөзден
Байқалынар бар шыным.

Басы қатты, сұм жүрегін
Тоқтата алмай кетті де.
Сорға біткен көкірегін
Сендіре алмай өтті де.

Бар денемнің бәрі – бір мұз,
Қайрылуға жарамас.
Мына дәулет, мына асыл қыз,
Болды маған арам ас.

Ол – жас ағаш, жас қызыл гүл,
Жапырағы жаңғырар.
Сорлы Онегин, жолды өзің біл,
Қай тарапқа қаңғырар.

Онегин сөзі

(А. С. Пушкиннен)

Хатыңнан жақсы ұғындым сөздің бәрін:
Кірі жоқ, кіршігі жоқ мағыналарын.
Жасырмай, жастықпенен, нанғыштықпен
Айтыпты шыншыл тілің бар іңкәрін.

Жасырмай жас жүректің жанған жайын,
Айтуға тілің мұнша қайдан дайын?
Жанып, сөніп, суынып қалған көңілім
Қобалжиды хатыңды көрген сайын.

Қалмаған Онегиннің ешбір бағы,
Өтіп кеткен жүректің отты шағы.
Мінсіз тілмен сөзіңді жазыпсың-ақ,
Ұнатпаған жерім бар сөйтсе дағы.

Болса да сән-салтанат, қызық, әсем,
Тез жалығып айнимын, тұрлауым кем.
Сақтасар, ардақтасар кісі болсам,
Жалғанда сенен басқа жанды алмас ем.

Бүгін сүйсем, сені алсам – ертең жалқып,
Суып қайтар көңілім желше шалқып.
Қуартып, қайғыменен суалтамын,
Біреудің қызыл гүлін тұрған балқып.

Құдайдың толып жатыр күні бүгін,
Жігіттің тани алмай кемшілігін.
Бір алып, қадірлемей, тастап кеткен
Тартып жүр қиянатшыл ер күйігін.

Түксиген өзі суық, сөзі суық,
Келерлік бір жері жоқ жанға жуық.
Өзі антұрған, қазымыр, қатыны – сорлы,
Екі өмірдің лайлап суын тұнық.

Сол баянсыз еркектің біреуі – мен,
Жамандығым жақсымнан екі еседен.
Жүрек кірсіз, тіл мінсіз, мінезің – гүл,
Не боласың осындай ерменен сен?

Жаңғырмас өткен өмір, біткен мінез,
Бір лайықсыз кісіге болыпсыз кез.
Сені жақсы көрейін бірге туған
Ағандай, онан басқа жоқ менде сөз.

Жас қыз бен жас бәйтерек – бәрі бірдей,
Жапырағы тұра ма жылда өзгермей?
Менен гөрі сөзінді жақсы ұғушы,
Кетер деме ер жігіт бір кез келмей.

Бұл сөзде ақыл да бар, ғибрат та бар,
Өзіңе екіншіде пайда болар.
Ақылменен ойласаң тоқтау қылып,
Сүйкімді менен артық жан табылар.

Онегиннің екінші хаты

(А. С. Пушкиннен)

Құп білемін, сізге жақпас
Ескі жара білтелеу.
Ақ жүрегің енді ұнатпас,
Мезгілі жоқ қай медеу?

Ықтиярсыз мұнды сезім
Кетті ыршып жолыңа.
Мазағыңа бердім өзім,
Өз басымды қолыңа.

Өлі бойға жан жүгірді,
Қайратым құрыш болды, нан.
Мүз жүрегім май сықылды
Еріп, от боп күйді жан.

Қор кылуға Қүдіреттен,
Жүрегіме түсті өрт.
Тайды аяғым ескі серттен,
Түсті емсіз қатты дерт.

Масқаралап мені тағдыр
Қылды мазақ, не шара?
Менің үшін сен жауап бер,
Менде сөз жоқ, бишара.

Михрабым² сен, бас ұрамын,

² Михраб (арабша) – мешіттің төріндегі молда құбылаға қараған орын. Бұл арада қасиетті орын мағынасында.

Тіл жете алмас ғүзіріме³
Жетпедім, не жасырамын,
Гауһарымның қадіріне.

Сен – ағашта піскен алма,
Әзір едің, алмадым.
Құп кіріптар қылды Алла,
Әлде мені қарғадың?

Он сегіз мың бұл ғаламның
Бар тынысы күнде тұр.
Мен сықылды сорлы адамның
Ықтияры сенде тұр.

Сен бетінді әрі бұрсаң,
Шықты көзім, болды көр.
Жанды аларсың разы болсаң,
Біздің орын – қара жер.

Тәңірі добы – бұл ғаріп бас,
Кетті амалсыз қорлама!
Қайта қақты, қайла болмас,
Келді, түсті ордаң.

Ақылы бар, ықтиярлы,
Пенде теппес өз жарын.
Ерік Иеде – пенде зарлы,
Не білер не боларын?

Сорлы адаммын жер жүзінде,
Бір қуаныш көрмедім.
Не қыласың, ерік өзінде,
Қайғысы асқан шерлі едім.

³ Ғүзір (парсыша) – себеп, сылтау. Бір істі істеуге мүмкіндік бермеген себеп мағынасында.

Менің өмірім таянып тұр,
Үзілуге әм жаным.
Ақ жүзіңді бір көріп құр,
Өлсем, болмас арманым.

Күні ертең бір көрінсең
Сорлы асықтың көзіне.
Тәңірі үшін шапқатыңмен
Нан ғаріптің сөзіне!

Не болайын – тез болайын,
Ақ жүзіңді көрейін.
Бар ма өмірім, қармалайын,
Жоқ болса мен өлейін.

Қорғалап, құр өтпе, өмір, бос,
Тағдырыңа қарсы бар.
Бір өзіңнен басқа бір дос
Таппасаң өл, жүрме зар.

Татьянаның жауабы

(А. С. Пушкиннен)

Тәңірі қосқан жар едің сен,
Жар еге алмай кетіп ең.
Ол кезімде бала едім мен,
Аямасқа бекіп ең.

Талақ етіп бұл ғаламды,
Болды мәлім кеткенің,
Кінәсі жоқ жас адамды
Қатты соққан не еткенің?

Елжіреген жас емес пе ем?
Еппен айтсаң жұбатып.
Мен ғашыққа мас емес пе ем?
Кетсең еді ұзатып.

Сен жаралы жолбарыс ең,
Мен киіктің лағы ем.
Тірі қалдым, өлмей әрең,
Қатты батты тырнағың.

Бұл кінә емес, әншейін наз,
Сағынамын, айтамын.
Досың-ақпын, тағдыр араз,
Толғанамын, қайтемін.

Сен шошыдың ғашығыңнан,
Өзге жұрттан қамшы жеп.
Мен де сорлы нәсібімнен,
Жатқа тидім «алшы» деп.

Жар табылмас сен сықылды,
Мен де сендей сорлы зар.
Қол-аяғым берік бекіді,
Енді ненің орны бар?

Өз қораңның қақпасын сен
Қатты жаптың, не айтайын.
Жат қораның тақтасын мен
Жастанамын, қайтейін.

Қаймақ еді көңілімде,
Бізге қаспақ болды жем.
Екі сөз жоқ өмірімде,
Мен де – сорлы бақыты кем.

Еш қызыққа арманым жоқ,
Бәрі де бар форманың.
Біреуіне қанғаным жоқ,
Өзіме аян сорлымын.

Жаным ғашық асылым ең,
Жар есігін бермедің.
Сорға біткен ғашығымсың,
Неге тым кеш сермедің?

Жат есікті және қорып,
Жара салма сен маған.
Жұрт жамандар жатқа жорып,
Жалынамын мен саған.

Үшбу қиял келсе басқа,
Сен жүдер деп мен үшін.
Болар еді қайнамасқа,
Мыс қазандай сорлы ішім.

Ғашық-ақпын еш күмәнсіз,
Ырыс емес, сор үшін.
Көрісуге шыдамаспыз,
Айрылалық сол үшін.

Ленский сөзінен

(А. С. Пушкиннен)

Барасың қайда, қайда болмай маған,
Жас өмір алтын-күміс жарқылдаған?
Келер күн келеді екен не дайындап,
Қараңғы, қарағанмен, болжай алман?

Мінеки, келіп қалдық атар таңға,
Жарқырап күн де шығар тірі жанға.
Табытқа салып алып, әлде мені
Апарар сырын білмес бір далаңға.

Онегиннің өлердегі сөзі

(А. С. Пушкиннен)

Жарым жақсы киім киіп,
Келді жанға жылы тиіп.
Диуана болды бұл көңілім,
Басылмай бір құшып, сүйіп.

Бойым тұр дал болып ұйып,
Көңілім жүр құс болып шүйіп.
Есіркеп сүйгізіп еді,
Кетіппін жүз есе күйіп.

Қылдың арам ойынды,
Бір бұрмадың мойныңды.
Сен ақылмен көңіліңді
Тыйып, жеңдің бойыңды.

Мен бұрылып түзеле алман,
Қайтсін дедің сорлыңды...
Агам, анам – қара жер,
Сен аша бер қойныңды.
Сенен басқа еш жерден
Таба алмадым орнымды.

Ғашықтық іздеп тантыма

(М. Ю. Лермонтовтан)

Ғашықтық іздеп тантыма,
Аз күн әуре несі іс?
Өзіңнің қара артыңа,
Өткен өмір – бейне түс.
Өлгенше болар бар ма дос?
Қуаныш, қайғы – бәрі бос.

Ой

(М. Ю. Лермонтовтан)

Қарасам, қайғыртар жұрт бұл заманғы,
Салқын, қуыс – өмірі я қараңғы.
Білім де жоқ, білімге сенім де жоқ,
Өнерсіз қартаяр деп біл балаңды.

Жасынан білер ескі шалдың мінін,
Аптық жерін, ақылға кеш енгенін.
Өзі өнерсіз, өмірден тез суынар,
Ойлаған жолаушыдай бос жүргенін.

Жамандық жақсылыққа қарар салқын,
Долығы тез басылып, қайтар қарқын.
Ұлыққа қошеметшіл құл сықылды,
Қатерге аяқ баспас, көрмей артын.

Дәл бейне ерте шыққан бұлдіргенше,
Суық соғып бүрісер, дәмі енгенше.
Көзге де, ауызға да қызығы жоқ,
Қызығы – үзілгені бос жүргенше.

Пайдасыз ғылымменен ми кептірер,
Дос-жарға мақтан етіп, бұлдап көрер:
Жақсы сөз, жақын үміт, тәттілікті
Кемітер, көңіл қоймас, кекеңкірер.

Қуаты қызық қызмет тойларының
Қос қыртысын кетірмес ойларының.
Лап бергіш, көт айналғыш, қайта ойланғыш
Тиянақ оты сөнген бойларының.

Масғұт

Я, Алла, құрметінде достың Махмұт,
Тілге жар бер, білінсін тура мақсұт.
Ғарун Рашид халифа заманында
Бағдатта бір жігіт бар аты Масғұт.

Шаһардан бір күн Масғұт шықты тысқа,
Барды ма кезі келіп бір жұмысқа?
Бір ұры бас сап тонап жатқан жерде
Кез болды бір бишара шал байғұсқа.

Шал байғұс айғайлайды аттан салып,
Айырып алған жан жоқ оны барып.
Кім де болса бір ерлік қылайын деп,
Масғұт ұшты ұрыға оңтайланып.

Масғұтты ұры шапты қылышпенен,
Тәуір-ақ жан сақтапты жұмыспенен.
Есен-аман шал-дағы құтылыпты,
Масғұттан жау қашқан соң ұрыспенен.

Масғұтқа келді әлгі шал көзін тіктеп,
Көрсе, бастан ағып тұр қан дірдектеп.
Мұның қарызын мен де өтеп кетейінші,
Жігіт қой ер көкірек, жаужүрек деп:

– Ей, жігіт, не қылсаң да, ер екенсің,
Көргейсің ерлігіңнің берекесін.
Себеп боп мені ажалдан сен айырдың,
Маған қылған қарызыңды Алла өтесін.

Бай емен, батыр емен, хан емеспін,
Атақты артық туған жан емеспін.
Себеп болып айырдың мені ажалдан,
Жақсылықты білмейтін шал емеспін.

Мен бір шал дүниеде жиһан кезген,
Ертең түсте кетемін шаһаріңізден
Ертерек пәлен жерден тосып тұрып,
Алып қал бір базарлық, жаным, бізден.

Пұл үшін қызықпассың, сен де бір ер,
Сені маған кез қылған пәруардігер.
Бір Алла хақы үшін мен тілеймін,
Қабыл көр, сертім үшін қолыңды бер!

– Ұрыға жібермедім мен намысты,
Кім бұлдар мұндай-мұндай қылған істі.
Алла хақы деген соң амал да жоқ,
Барайын деп уағда етіп, қол қағысты.

Ол жерге ерте тұрып жігіт барды,
Шал да душар алдынан бола қалды.
Қолынан ұстап алып, ертіп барып,
Далада бір бұзылған тамға апарды.

Барса, тамда бір гүл бар солқылдаған,
Басында үш жеміс бар былқылдаған:
Бірі – ақ, бірі – қызыл, бірі – сары,
– Таңдап ал, мен берейін бірін саған.

Ағын жесең, ақылың жаннан асар,
Сарыны алсаң, дәулетің судай тасар,
Егерде қызыл жеміс алып жесең,
Ұрғашыда жан болмас сенен қашар.

Ол жігіт сөзін ұғып тұра қалды,
Көзін төмен жіберіп, аз ойланды.
Ақ пен сары екеуін алмаймын деп,
Қызыл жеміс жеймін деп қолқа салды.

– Мен беремін, танбаймын айта тұра,
Өкінбесең түбінде жүре-бара.
Ақ пен сары екеуін алмағанның,
Мәнісін айтсаң екен, жаным, сірә.

– Мен болсам, егер ағын жемек те едім,
Ақылды болдым елден бөлек дедім.
Мен ақылды билемен, не қылсам да,
Ақыл мені билесе керек дедім.

Ақылды жан табылмас маған сырлас,
Көріне тентек көп надан мойын бұрмас.
Әділетсіз, ақылсыз, арсыздарды
Көре тұра, көңілде тыныштық тұрмас.

Адам дертті болмай ма құса тартып,
Тұщы ұйқы ұйықтай алмай түнде жатып.
Ептеп бағып, есерге ем таба алмай,
Тәтті тамақ жей алман дәмін татып.

Сарыны жеп, мен болсам байдың өзі,
Аузында тамам жанның болдым сөзі.
Пәленшеден бір нәрсе алсақ-ау деп,
Тігілер тамам жан біткеннің маған көзі.

Жұрт күндер жұрттан артық байлық үшін,
Бұлдайды біреу күшін, біреу түсін.
Не қылса да, надандар алмақты ойлар,
Мал антұрған күйдіріп елдің ішін.

Еңбексіз мал дәме етпек – қайыршылық,
Ақылды ерге ар болар ондай қылық.
Оны ойларлық бұл күнде адам бар ма,
Пайда ойламай қылады кім татулық?

Берсең, қалар оларда несі ардың?
Бермесең, сен-дағы ит бірге болдың.
Не өзің ит, немесе бар елің ит,
Дауасыз бір пәлеге міне қалдың.

Қызылды жесем, мені әйел сүйер,
Арамдыққа жүрмесем, не жан күйер?
Ұрғашы да көп жан ғой, досым болса,
Деп едім бір пайдасы маған тиер.

Еркектің еркек адам болса қасы,
Қатын, шеше, қызы жоқ кімнің басы?
Хан қаһар, қара кісі қастық қылса,
Сонда ұрғашы болмай ма арашашы?

Тегінде адам басы сау бола ма?
Бойында тексерілмес дау бола ма?
Ері ашу айтса, әйелі басу айтып
Отырса, бұрынғыдай жау бола ма?

Соны ойлап, қызыл жеміс мен таңдадым,
Берсеңіз жемек болып бел байладым.
Топа-торсақ бұл сөзді айтқаным жоқ,
Басында ойлап, тегінде абайладым.

Бұл сөзге салып тұрды шал құлағын,
– Ендеше тауып айттың, же, шырағым.
Ақыл, дәулет әуелден өзінде екен,
Өміріңше артылсын, жаным, бағың!

Бұл шал бөтен шал емес, Қыдыр еді,
Ебін тауып даруға кезі келді.
Сөзіне, ақылына, қылығына
Разы болғаннан соң, бата берді.

Сол Масғұт Қыдыр шалдан бата алыпты,
Соңында Шәмсі-жиһан атаныпты.
Мағынасы: «бұл дүниенің күні» деген,
Жетіліп бізге ғибрат сөз қалыпты.

Сол заманда-ақ надандар шырыш бұзған,
Жалғанның дәмін бұзып, жоқ қылғызған.
Ақыл мен мал екеуін асырай алмай,
Арашаны іздепті қатын, қыздан.

Ендігіге не сұрау бұл заманда?
Ақыл-ой, ар-намыс жоқ еш адамда.
Өлген мола, туған жер жібермейді,
Әйтпесе тұрмас едім осы маңда.

Сол Масғұт халифаға уәзір бопты,
Тарқатыпты алдынан көп пен топты.
Бағанағы Қыдыр шал бір уақытта
Түсінде аян беріп жолығыпты.

– Ей, балам, пәлен күні жауын жауар,
Сол жауынның суында кесапат бар:
Жеті күн жыңды болар суын ішкен,
Жеті күн өткеннен соң және оңалар.

Ол судан тамам суға су құйылар,
Сел болып, судың бәрі кесел болар.
Ертерек таза судан су жиып ал,
Бұл – хабарым, сақтансаң, жаным, жарар.

Бұл сөзбен халифаға Масғұт барды,
Хабарын естіген соң хан да аңғарды.
Айтқан кезі жақындап келген шақта,
Ертерек таза судан құйып алды.

Болған соң уәделі күн жауын жауды,
Судан ішкен жыңды боп, ақылы ауды.
Күні-түні шуласып, таласады,
Ұмытты тамақ жеу мен және ұйықтауды.

Бұлар шулап бір күні келді ордаға,
Хан мен уәзір қарайды тамашаға.
Бәрі де есі шығып, жыңды болған,
Бос шулап жүр кіші іні, үлкен аға.

Ол халқының алдына жақын барды,
Сөз айтып әрбір түрлі, ақыл салды.
– Бір кеселге, байғұстар, жолығыпсың,
Үйіңе бар, ұйықтандар! – деп шығарды.

Олар шықты есіктен ханға өкпелеп,
Көшеде шулап және жылаған көп:
– Хан мен уәзір ақыдан айрылыпты,
Өлтірейік екеуін, жыңды екен, – деп.

Өлтіргелі ордаға қайта жүрді,
Бұлардың сөзін естіп, хан да көрді:
– Бұрынғыдан мұнысы қиын болды,
Енді, уәзір, ақыл тап, қайттік?— деді.

– Құтылар хал болмады мына дудан,
Біз де ішпесек болмайды жыңды судан.
Өлтірер өңкей жыңды бізді келіп,
Жыңды деп есі дұрыс бізді қуған.

Екеуі жыңды судан ішіп салды,
Құтырып көп алдына жетіп барды.
Өңкей жыңды, байқамай айтыппыз деп,
Құлдық ұрып, бұларға көп жалбарды.

Сонымен бет-бетімен тарқап кетті,
Әйтеуір, тарқайтұғын уақыт жетті.
Көрдің бе, көп тентектің қылған ісін,
Еріксіз есті екеуін есер етті.

Көптің бәрі осындай, мысал етсең,
Көп айтты деп алданып, уағда күтсең.
Ғапіл боп көп нәрседен бос қаласың,
Аңдамай көп сөзімен жүріп кетсең.

Қарға мен түлкі

(И. А. Крыловтан)

Жұрт біледі, күледі,
Сұрқия тілдің жаманын,
Қошеметшілердің амалын.
Сонда да солар қайда жоқ?
Ептеп айтса, ересің,
Артынан өкінсең де пайда жоқ.

Ірімшікті құдайым
Кез қылды бір күн қарғаға.
Алып ұшып барды да,
Қонды бір биік ағашқа.
Үлкен олжа емес пе
Ірімшік деген қарны ашқа?
Бір жеп алып, шүкірлік
Қылайын деп Аллаға,
Тұмсығында ірімшік,
Ойлап қарап тұрады,
Бір қу түлкі сорына
Жақын жерде жүр еді,
Ішіне сақтап қулығын,
Жақындап барып барлайды,
Бұлғақтатып құйрығын,
Қарғаның көзін алдайды.
Тәтті тілмен, тәтті үнмен
Сөйлесуге айналды:
«Қарағым, неткен сұлу ең!» –
Деп таңырқап таңданды, –
«Неткен мойын, неткен көз,
Осыдан артық дейсің бе

Ертегі қылып айтқан сөз?
Қалайша біткен, япырмай,
Мұрныңыз бен жүніңіз!
Періштенің үніндей
Деп ойлаймын үніңіз.
Осы көрікпен, бұл жүнмен,
Әншілігің белгілі,
Ұялмай, қалқам, бір сайра,
Біз де алалық үлгіні.
Құс төресі біздерге
Сіз боларсыз бір күні».
Басы айналды қарғаның
Сұмның айтқан сөзіне.
Қуанғаннан бөртініп,
Бір мастық кірді өзіне.
Өзіне біткен өңешін
Аямастан қарқ етті,
Ірімшік жерге салп етті,
Іс бітті, қу кетті.

Қарға мен түлкі

(И. А. Крыловтан)

Боқтықта талтандап,
Жан-жаққа жалтандап,
Бір қарға жүр еді.
Бір жатқан ірімшік
Көзіне түседі,
Көңілі өседі.
Тістеп ап ұшады.

Бір ағашқа қонды да,
Асықпай жемек болды да,
Мазатсып қарады
Оңына, солына.
Ағашқа қонып, қаранып,
Қанатын, жүнін таранып,
Болып еді маз-мәйрам
Дейтігүн емес қу қайдан,
Жем іздеген бір түлкі
Кездей келді сорына.
Ағаштан төмен түспеген,
Ірімшікті тістеген
Қарға түсті көзіне.
Қу – құмар ақымаққа
Алдап, арбап соқпаққа
Кеңеседі өзіне.
Жуасып, жабырқап,
Таң қалып, таңырқап,
Қарады жүзіне.
Қарашы залымның,

Бұл жұртқа мәлімнің
Алдаған сөзіне:

– Есен-сау жүрсіз бе?
Ақынның төресі?
Көп жерден белгілі
Тегін құс емесі.
Жүніңіз, үніңіз,
Мұрныңыз, көзіңіз,
Құлаққа көп тиген
Мақталған кеңесі.
Басынан өзгеше
Бітіпті денесі.
Көп жерден, қалқам-ай,
Құмарым тарқамай,
Сізді іздеп келіп ем.
Сүйінсін құлағым,
Тарқасын құмарым,
Әніңе бір салшы,
Асық боп өліп ем.

Мақтауға есіріп,
Барынша көсіліп,
Ырғалып қарқ етті,
Ірімшік жерге салп етті.
Тап етті, шап етті,
Ап кетті қу түлкі.
Антұрған, сол тұрған
Жерінде бол күлкі.

Қараңғы түнде тау қалғып

(И. В. Гете – М. Ю. Лермонтовтан)

Қараңғы түнде тау қалғып,
Ұйқыға кетер балбырап.
Даланы жым-жырт, дел-сал қып,
Түн басады салбырап.

Шаң шығармас жол дағы,
Сыбдырламас жапырақ.
Тыншығарсың сен дағы,
Сабыр қылсаң азырақ.

Жолға шықтым бір жым-жырт түнде жалғыз

(М. Ю. Лермонтовтан)

Жолға шықтым бір жым-жырт түнде жалғыз,
Тастақ жол жарқырайды бұға амалсыз.
Елсіз жер тұрғандай боп Хаққа мүлгіп,
Сөйлесіп, ымдасқандай көкте жүлдіз.

Мен көрдім көктің ғажап жасалғанын,
Жер ұйықтап, көкшіл шықпен бу алғанын,
Менің не мұнша қапа, қысылғаным
Үміт пе, өкініш пе ойланғаным?

Дүниеден үмітім жоқ менің деймін,
Өмірге өткен титтей өкінбеймін.
Азаттық пен тыныштық көксегенім,
Ұйықтамақ пен ұмытпақ деп іздеймін.

Өлімнің ұйқысы емес іздегенім,
Ұйқы, тыныштық, ұмыту – бер дегенім.
Көкірегімде өмірдің күші тұрып,
Іздеймін дем алысты үзбегенім.

Су сылдырап, жел гулеп, күн шуақтап,
Жылылық пен достықты тұрсын мақтап.
Өнген, өскен жақсы деп емен ағаш,
Теңселіп айтып тұрса, ол шайқақтап.

Әзім әңгімесі

Бір сөзім «Мың бір түннен» оқып көрген,
Өлең қып сол сөзімді айтқым келген.
Болыпты ағайынды екі жігіт,
Бағдатта Мұстапа мен Сапа деген.

Екеуі жетім еді әкесі өлген,
Талаптан, жетімбіз деп, бос жүрмеген.
Тігінші, кестеші еді кіші інісі,
Мұстапа суретшілік ғылым білген.

Екеуі екі айрылмақ қамын жеген,
Бір шетке кетпек болып жұрт көрмеген.
Мал тапқаны бір іздеп таппақ болып,
Серт қылып, бір-біріне уәде берген.

Екеуін екі жаққа тағдыр бөлген
Жандар емес қатерден әсте именген.
Шын, Машынға Сапасы кете тұрсын,
Мұстапа Балсураға бұрын келген.

Мұстапа – бойдақ, кедей біраз тұрған,
Кәсібін күннен күнге тәңірі оңғарған.
Аздан соң қатын алып, үй салғызып,
Шаһарда сенімдінің бірі болған.

Пұл құрап, киім түзеп, қарны тойған,
Қағазға өрнек жасап, сурет ойған.
Құдайым кешіктірмей бір ұл беріп,
Молдалар оның атын Әзім қойған.

Бір жасап, екі жасап, Әзім өсті,
Сонан соң медресеге барып түсті.
Аз жылда жақсы ғылым кәсіп етіп,
Жас жігіт жүзі нұрлы, көңілі мас-ты.

Оқудан шыға ұстады ата өнерін,
Асырды атасынан әрбір жерін.
Сол күнде ажал жетіп, Мұстапа өліп,
Жыртық-жетім болмады ол жас өрім.

Атаның харекетін ұстай алды,
Өнері артық шығып, жан таң қалды.
Алушылар көбейіп мұның ісін,
Бұрынғыдан артылып мал құралды.

Бір күні лапкесінде отыр еді,
Торғын тон, алтын кәмәр бір шал келді.
Не қылса бір құрметті адам ғой деп,
Әзім тұрып, иіліп сәлем берді.

Сәлемін алды шал да, амандасты,
Қасына жуық келіп жақындасты.
– Жат жердің адамы едім, ей, шырағым,
Не харекет қыласың? – деп сұрасты.

– Жасымнан жетім едім көңілі сынық,
Өнерім артық емес ондай ұлық.
Еңбекпенен көз сүзбей күн көремін,
Харекетім – суретші, бояушылық.

– Мінезін, түсің жақсы надан дерге,
Артық өнер қиын ба талапты ерге?
Тесілген күні бойы сендей жасты
Аймын өнімі жоқ бұл өнерге.

Бұл сөзге Әзім тұрып ашуланды,
– Тұрпайы сөйлейсіз, – деп қарай қалды.
Атамның hareketін қорлама, бай,
Аш емен, болмасам да сендей малды.

– Қорламаймын һәм, балам, зорламаймын,
Тесілген күні бойы сені аяймын.
Химия ғылымын білуші ем, үйретер ем,
Мысты алтын жасаушы ем, алдамаймын.

Шын өнерге қайтер ең көзің жетсе?
Әркімге жарамайды мұны үйретсе.
Өзі үлкен, өзі оңай, артық өнер,
Аз жұмыспен көп алтын хасил етсе.

Мен-дағы жүргенім жоқ малдан күсіп,
Айттым, балам, басыңа мейірім түсіп.
Ертең ерте мысыңмен дайын болып,
Көңіліңнің дәркүмәнін алшы шешіп.

Әуелі хақтығына жетсін көзің,
Серт қылдым ғой үйретпек болып өзім.
Ертең ерте сол жерден табыспаққа
Екеуі уәде байлап, қойды сөзін.

Шал кетті, аң-таң бала үйге қайтты,
Көргенін анасына келіп айтты.
Химия ғылымы бар дейтін, сүйтсе-дағы
Анасы басын шайқап, ішін тартты.

– Апар да мыс бақырды алдына сал,
Алтын болса, болады бір талай мал.
Жалғызым, не қылсаң да сақ болып жүр,
Жәдігөй боп жүрмесін антұрған шал.

Бала айтты: – Тәңірім қакса, пенде не етер,
Жалған болса, білінер, қор боп кетер.
Шын болып, уәдеге бармай қалсақ,
Ғапылдықтан айрылған ызасы өтер.

Не қылса, сол күн бала шала ұйықтады,
Өтірік, расын ойланып таба алмады.
Мыс бақырын қолына алды-дағы
Лапкеге күндегіден ерте барды.

Шал-дағы дереу дайын бола қалды,
Бір дорбадан көмір мен көрік алды.
Екеуі сәлемдесіп болғаннан соң,
– Мысың қайда, балам? – деп дігір салды.

Мыс бақырды сындырды талқан қылып,
Көмірге салды мысты, дүкен құрып.
Мыс былқылдап еріген кезінде шал
Шөншіктен ұсақ қара алды қырып.

Алды да, ол дәрісін мысқа салды,
Былқылдаған бұрқылдап мыс шайқалды.
Бір нәрсемен азырақ бұлғалақтап,
Алтын қып суынған соң қолына алды.

Алтынын алып берді қолындағы:
– Сарапқа сал бар-дағы шаһарындағы
Алтын емес деп біреу айтса, балам,
Алдамшы, амалым жоқ, болдым-дағы.

Алтыңды ал да, көрсет жұртқа апарып,
Менің сөзім шын болса тәңірі оңғарып,
Сонау бақша ішінен табылармын,
Егер мені іздесең көңіліңе алып.

Әзім ұшты алтынды ала салып,
Не байларға көрсетті мұны апарып.
– Самородный сары алтын екен ғой, – деп,
Кім көрсе, сол айтады аң-таң қалып.

Үш мың үш жүз ділдаға кетті сатып,
Шешесіне ап келді таңырқатып.
Шешесі: – Сол кісіні шақыр! – деді,
Кетсін, – деп үйімізден дәм-тұз татып.

Бағанағы бақшаға Әзім келді,
Жолықты шал да, сонда отыр еді.
– Ей, ата, қылған ісің рас екен,
Қонақ боп, біздің үйден дәм тат, – деді.

Қос уыс ділда берді Әзімге шал:
– Сенің ортақ малың, – деп – меңдегі мал,
Шешілісіп, сырласып отыралық,
Әртүрлі қымбат баға ішкілік ал.

Сырлассақ, сұхбаттассақ, аулақ артық,
Нашалы боламыз ғой сөйлеп шалқып.
Ананды да бір жерге жібер, балам,
Сырымды үйрете алман бойым тартып.

Күн батпай биттей алаң болма бізге,
Қас қарая келермін мен де сізге.
Ішу, жеу арасында сөйлер сөз көп,
Ол үйде жан болмасын сенен өзге!

Әзім кезді базарды аз тентіреп,
Әртүрлі ішкілікті алды күреп.
Алтынды көргеннен соң, анасы да
Кетті көрші үйіне, сеніңкіреп.

Арақ, жеміс – әртүрлі нығмат дайын,
Қуанды алтын қолға кірген сайын.
Үйіне бөтен жалғыз жанды қоймай,
Оңаша безендіріп тұрды жайын.

Көз байлана сып етіп шал да келді,
Әзім де есік ашты, дайын еді.
Әзімді баласына балағандай,
Жайнаңдап жарқын жүзбен үйге кірді.

Шал кіріп үйді тегіс аралады,
Бір Әзімнен басқа жан таба алмады.
Біратола пейілді беріп алған,
Әзім де бұл қылықты шам алмады.

Хош уақытсып сөйлейді шал барқылдап,
Қол қусырып Әзім тұр, сөзін тыңдап.
Асын жеп, қолын жуып болғаннан соң,
Әпкел деп ішкілікті қойды ымдап.

Бар іс қой әуелден-ақ ел салтыңда,
Орыс, неміс болса да, қай халқың да.
Пайда деп тән саулыққа ішетұғын.
Миуадан тартқан хәмір ас артыңда.

Подносқа бөтелкемен арақ толды,
Бір-екі жақсы үремке дайын болды.
Жоқтан барды сөйлесіп, сауқым салып,
Алысты пияланы оңды-солды.

Жайма-шуақ сұм шалдың іші мықты,
Алғашқы ішкен Әзімге тез-ақ шықты.
Бір аяқ қолдан қолға дегенсініп,
Жәдігөй стақанға дәру тықты.

Онысы түн ортасы болған заман,
Сұм екен талай жанды әуре қылған.
Дәрі қосқан аяқты ішкеннен соң,
Әзім барып жығылды шалқасынан.

Сонда шал терезеден бір ысқырды,
Төрт жігіт табыт алған үйге кірді.
Әзімді сол табытқа салды-дағы,
Төртеуі көтеріп ап тысқа жүрді.

Әзімді мас қып алып, шал кенелді,
Есікті жабамын деп аз бөгелді.
Артын жым-жырт қылды да, антұрған шал
Төртеуін ертіп алып, тез жөнелді.

Теңіздің жағасында қалың қамыс,
Ішінде бір кеме бар шалға таныс.
Әзімді сол кемеге салды дағы,
Тұмсығын бұрып алды шетке шалыс.
Қасында жиырма-отыз жолдасы бар,
Қаладан таң атқанша кетіп алыс.

Ел тұрды, ертең кемпір үйге кірді,
Бала жазым болғанын іші білді.
Зар ұрды, ойбай салды, не бітірсін,
Тұра тұр, өзге жайын сұрама енді.

Әзім есін жиыпты ертең түсте,
Өз басын көрді қауіп-қатер істе.
Қол-аяғы байлаулы жатыр жалғыз,
Темір шеттік қапас боп тұрды үсте.

Ырғалып орнынан ол әрең тұрды,
Түрегеліп антұрған шалды көрді.

– Ақсақал адам мұндай қыла ма екен,
Анамнан мені айырып бұл нең? – деді.

– Көзіңді аш, есінді жи, енді ойнама,
Мені сен өз діндесім деп ойлама!
Мен отқа шоқынамын, дініме көн,
Менде бардың бәрінен қауіп ойлама!

Егерде көнбей қалсаң, наданшылық,
Әр күні сізге дайын бір жүз шыбық.
Мың жаның болса-дағы құтылмайсың,
Табылмас енді менен майда қылық.

Бала айтты: – Дінім үшін жаным құрбан,
Жаннан қорқып, отыңа мен бас ұрман.
Дінім хақ, ісім ақпын, өлсем шәйіт,
Қорқады деп үмітті үз сен антұрған.

Баланың бар киімін шешіп алды,
Жүз қамшы арқасына дүре салды.
Қыңқ етіп бір дыбысты шығармады,
Азырақ талмаусырап, нашарланды.

Мұнысын жаратпады, Қадір сұбхан ,
Көк бұзылып, жер жүзі болды топан.
Байлаулы бала жайға қала берді,
Кемемен әуре болды көп антұрған.

Түн бойы ұйықтамады бір де мызғып,
Су сарылдап құйылды, кемеңі ырғап.
Отыз құлы таусылды табанынан,
Су төгіп таң атқанша ол сарпылдап.

Отыз құл ақылдасты басты қосып,
Өлеміз деп ойлады жаннан шошып.

Бір шеттен бір жағаға келе жатқан
Кәрі иттің ұстай алды алдын тосып.

– Ақсақал, іс қыласыз ойланбастан,
Жаннан қорқып қашпаушы ек қара тастан.
Құдай сүймей бұл істі бізге салды,
Қолын шеш, ризалық ал, мына жастан.

Қолын шеш, ризалық ал, кісенді бұз,
Шапшаң айт, көнесің бе, уақыт тығыз.
Бұл сөзге көнбей қалсаң, ақыр өлдік,
Сені суға тастаймыз отызымыз!

Сонда шал мына сөзге аң-таң қалды,
Не қыларын біле алмай, аз ойланды.
Пішінін отызының байқаған соң,
Баланың қол-аяғын шешіп алды.

Мойнынан шырағым деп құшақтайды,
Көзінің ағып жасы, бұршақтайды.
– Шырағым, мастықпенен қылыппын,–деп,
Әуелгі сөзден танып және алдайды.

Әзім жас, ақ пейілдеу адам еді,
Ойлады: өтірік болса неге именді.
Мастықпен қылса қылған шығар-ау деп,
Іс көрмеген жастықпен және сенді.

– Мастықпен қылған болсаң, кештім саған,
Кәрі ит те: – шырағым, – деп арсаңдаған
Жел тынып, күн айығып баяғыдай,
Хикметімен тоқтатты бір жасаған.

Баланы сыйлап жатыр, тамақ қамдап,
Су төккісіз жорға боп шал жылмандап.

Отыз құл мынау тек жан емес қой деп,
Әлінше қызметінде жүр тырбандап.

Бір мезгілде шал айтты: – Балам, тоқта,
Мысты алтын қылатын дәрі осы жақта.
Алыс емес, аз күндік жақын жерде,
Болмай ма молықтырып ап қайтсақ та?

Бала айтты: – Өзің біл! – деп бұл сөзіне,
Шал қуанды тиген соң ерік өзіне.
Төбесінен тік тұрып қылды қызмет,
Титтей шәрғез келмейді мінезіне.

Сып етіп бір жағаға келді жетіп,
Шал жөнелді, баланы қасына ертіп.
Бір барабан тұр екен, қағып еді,
Қамады желмаялар дүбірлетіп.

Үш желмая ұстады жорығына,
Бірінің азық артты қомдығына.
Екеуіне ер ерттеп мініп алып,
Барабанды қалдырды орынына.

Желмаялар келеді желдей есіп,
Сұм шалдың бір тарапты көзі тесіп.
Шал айтады балаға: – Көрдің бе, – деп, –
Бұлт тұр бұлдыраған елеңдесіп?

Ол өзі – бұлт емес, Қаптың тауы,
Бір бөлек үлкен таудың бергі бауры.
Бергі таудың басында сол дәрі бар,
Қырандай ап қайтармыз жібек баулы.

Түні бойы жүріпті, болды сәске,
Көрінді жарқыраған үйдей нәсте.

– Бұл не? – деп сұрап еді, тұра қашты,
Биттей аял қылмады кәпір әсте.

– Бұл не, – деп тағы да айтты Әзім сорлы, –
Қашқаның не қылғаның мұнша ғұрлы?
– Шырағым, мұның өзі қатерлі жер,
Бір қаскөй жәдігөй дәудің орны.

Соны айтты да, шал сабап жүре берді,
Бір өзен жатыр екен, соны өрледі.
Өзенді өрлегеннен бір айрылмай,
Дәл бесінде ұшыртып тауға келді.

Келді де бір жартасқа түсе қалды,
Азық артқан маяны жарып салды.
Ішін жарып, іштегі ішек-қарнын,
Өкпе-баурын тазалап, бәрін алды.

Сонда шал Әзімге арқан, қанжар берді,
– Маяның ішіне еніп, сен жат! – деді, –
Ішін тігіп, мен кетіп, жасырынам,
Тау басында самұрық бізді көрді.

Бұл жерге мен кеткен соң самұрық келер,
Маяны іліп алып, биікке өрлер.
Бір жерге қонғаннан соң жар-дағы шық,
Именіп адамзаттан ұшып кетер.

Тау басында бар қара ұсақ топырақ,
Қапқа толтыр кешікпей жылдамырақ.
Қап толған соң арқанға байлап жібер,
Саспай шешіп алғанша тоқта бірақ.

Сонан соң арқаныңды тасқа байла,
Түсетұғын ыңғайлы жерді сайла.

Арқаннан ұста-дағы түс сырғанап,
Жарамайды қылмасақ сүйтіп айла.

Қап алды, қанжар алды сонда Әзім,
Сөзінің ұқты бәрін қылмай жазым.
– Шырағым, айтқанымды жаңылма, – деп,
Барынша қылып жатыр шал да тағзым.

Әзім де бөгелмеді бойын тежеп,
Талабы, тәуекелі сондай-ақ көп.
Тәңірінің бір жазғаны екі болмас,
Маяның ішіне енді тәуекел деп.

Маяның кетіп қалды ішін тігіп,
Шалекең жасырынды талға кіріп.
Аспаннан самұрық келіп, іліп алып,
Қайқайып қайта шықты бір-ақ ырғып.

Маяны самұрық қонды тасқа апарып,
Ер Әзім шыға келді ішін жарып.
Адамзатты көрген соң бұдан шошып,
Отырды самұрық құс аулақ барып.

Жалтаңдап Әзім шықты тау басына,
Тапты топырақ, толтырды дорбасына.
Қап толған соң арқанға мықтап байлап,
Тау басынан жіберді атасына.

Жіберді әлгі қапты жерге атып,
Антұрған шал дәулетке қалды батып.
Қап жерге түскеннен соң дінсіз кәпір
Арқанды алып кетті жұла тартып.

Айрылып арқанынан Әзім қалды,
– Арқанды неге алдың! – деп айғай салды.

– Талайды осы тауға тастағанмын,
Соның бірі болдың, – деп кете барды.

Сұм шалдың дінсіздігін сонда білді,
Қарамай, бір қайрылмай, жүре берді.
Кәпірдің қайрылмасын білгеннен соң,
Жүгіріп жалтыр тастан жол іздеді.

Көрді, білді ол таста жолдың жоғын,
Сонан соң қамдап бақты қарны тоғын.
Азырақ жеміс тауып жеді-дағы,
Көрмекке жата кетті хақ бұйрығын.

Күн де батты, бір жерге Әзім жатты,
Күн батқан соң жан-жағы салдыр қақты.
Қараса қаптап жүрген бәрі айдаһар,
Сонда да біраз жатып ұйықтап қапты.

Ұйықтап кетіп, шошынып тез оянды,
Жұтқалы көрді келген айдаһарды.
Не де болса тәуекел қылды-дағы,
Қанжармен қақ басынан шауып қалды.

Өзі де бір тарапқа ыршып кетті,
Бір биік ағаш көрген, соған жетті.
Биік жерде болайын деді-дағы,
Сол түні ағаш басын мекен етті.

Әр-бері жатты-дағы, ұйықтап қалды,
Шаршаған ғой, күн шыға зорға оянды.
Қараса басқа айдаһар жоғалыпты,
Өзі шапқан таныды айдаһарды.

Ойлады: тірі болса кетпес пе еді?
Өлген ғой мына айдаһар, деп ойлады.

Ағаштан түсе қалып айдаһарға,
Қолына қанжар алып, жетіп барды.

Көрді, білді айдаһар тірі емесін,
Тәңірі ұзын жаратқан сом денесін.
Қанжармен таспадай қып тіліп алып,
Аз уқалап кептірді жон терісін.

Жалғап-жалғап, бір ұзын арқан етті,
Ер Әзім осылайша талап етті.
Бір ұшын тасқа байлап жібергенде,
Түсетұғын орнына әбден жетті.

Ер Әзім тәуекел қып жаннан күсіп,
Арқаннан ұстады да, кетті түсіп.
Қарақат жеп, мойыл жеп, судан ішіп,
Өзенді құлдады да, жүгірді ұшып.

Үш қонып, төртінші күн белден асты,
Ол күні алтынды үйге душарласты.
Тау басынан түсірген тәуекелмен
Сол үйге кірмек болып қадам басты.

Қақпадан кірді ішкері қадам басып,
Бір үйінен өрледі бір үйге асып.
Тілдесерге еш адам жолықпады,
Төрдегі үйге кірді есік ашып.

Екі сұлу қыз отыр төрдегі үйде,
Ондай сұлу көрген жоқ бүтін елде.
Екі қыз шатраш ойнап, білмей қалды,
Кірді де, тұра қалды орта жерде.

Екі қыз мұны көрді бас көтеріп,
Адамзатқа таңырқап, тұрды елеріп.

– Ей, жігіт, түсің жақсы жан екенсің,
Жүр едің жәдігөйге не қып еріп?

Сөйледі Әзім-дағы аянбай-ақ:

– Мен ғаріп бишарамын жүрген саяқ.
Әуелде өзі көрген бар қысаны
Сөйледі бірін қоймай бастан-аяқ.

Екі қыз естіп білді Әзім жайын,
Есіркеп, мүсіркейді айтқан сайын.
– Сен бізге бауыр болып, тұр осында,
Не керектің қылалық бәрін дайын.

– Құп болсын, олай болса, апаларым!
Дүниенің тартып жүрмін жапаларын.
Сағынсам, өз еліме жеткізе ме,
Айтсаңыз, мархаматты аталарың?

– Көңілді бос суытпа біздей қыздан,
Сізге уәде біздерге тәңірі айтқызған.
Шыдағанша шыдап бақ қасымызда,
Қайтпағың келер біздің қолымыздан.

Сені біз жар етпейміз, бауыр еттік,
Достықпен жүрек еріп тәуір еттік:
Түбінде сен тұра алмас болсаң мұнда,
Еліңе жеткізуге біз де жеттік.

Құп болады десті де, серт байласты,
Қатты-қатты айтысып уәделесті.
Көңілінде қара жоқ, ақ ниетпен
Тым жақын дос болуға ыңғайласты.

Күн жаңғырып, бойына қуат енген,
Алтынды үйдің ішінде еркеленген.

Ескендір

Осы жұрт Ескендірді біле ме екен?
Македония шаһары – оған мекен.
Филипп патша баласы, ер көңілді,
Мақтан сүйгіш, қызғаншақ адам екен.

Филипп өлді, Ескендір патша болды,
Жасы әрең жиырма бірге толды.
Өз жұрты аз көрініп, көршілерге
Көз алартып қарады оңды-солды.

Сұмдықпен ғаскер жиып қаруланды,
Жақын жерге жау болды, тұра аттанды.
Көп елді күтінбеген қырды, жойды,
Ханды өлтіріп, қаласын тартып алды.

Жазасыз жақын жердің бәрін шапты,
Дарияның суындай қандар ақты.
Шапқан елдің бәрін де бодам қылып,
Өкіметін қолына тартып апты.

Ескендір елде алмаған хан қоймады,
Алған сайын көңілі бір тоймады.
Араны барған сайын қатты ашылып,
Жердің жүзін алуға ой ойлады.

Қанішер қаһарлы хан ашуы көп,
Атағынан қорқады жұрт қайғы жеп.
Сол күнде қошеметші айтады екен,
Ханның ханы, патшаның патшасы деп.

Атағы талай жерге оның жетті,
Жердің жүзін алуға талап етті.

Есепсіз әскер ертіп, жарақтанып,
Есіткен елдеріне жүріп кетті.

Алдынан шыға алмады ешкім мұның,
Бәрін алды, қорқытты жолдағының.
Жан шықпады алдынан, тоқтауы жоқ,
Жер жүзін жеке билеп алмақшының.

Жүре-жүре бір елсіз шөлге түсті,
Алып жүрген суының бәрін де ішті.
Адам, айуан бәрі де бірдей шөлдеп,
Басына Құдай салды қиын істі.

Саңдалды сар далада су таба алмай,
Шөлдеген жұрт қайтеді бос қамалмай?
Қызметкердің бәрін де өлтірмекші
Болыпты, шөлдегенге шыдай алмай.

Мысалы, ат астындағы о дағы ұшты,
Ескендір де атының жалын құшты.
Жалтырап сәуле берген бір нәрсеге
Патшаның ат үстінде көзі түсті.

Барса, бір сылдыр қаққан мөлдір бұлақ,
Таспадай бейне арықтан шыққан құлап.
Түсе сала Ескендір басты қойды,
Ішсе, суы өзгеше, тәтті тым-ақ.

Кепкен балық келтіртті сонда тұрып,
Сол суға балықты алды бір жудырып.
Исі, дәмі өзгеше болып кетті,
Таң қалды, мұның бәрін суға жорып.

Ескендір қолына айтты: «Бұл неткен су?»
Бәрің де ішіп, бұл суға бетінді жу!

Бір бай елден осы су шыққан шығар,
Өрлеп барып, үстіне тігелік ту.

Бұл салқын, тәтті суға қаныңыздар,
Шақ келер маған жан жоқ, наныңыздар.
Менен қалмай, бұл суды шапшаң өрлеп,
Талқан қылып шаһарын алыңыздар!».

Жарлық шашты, қол жүрді суды өрлей,
Шаһзадаға бармаққа дамыл көрмей.
Көкпеңбек темір киген өңкей батыр
Тарттырып жөнеледі сырнай-керней.

Сол әскер суды өрлеп талай жүрді,
Судың басы бір құзар шатқа кірді.
Шаттың аузын бекіткен алтын қорған,
Қақпасы бекітулі, көзі көрді.

Қақпаны ашайын деп хан ұмтылды,
Тұтқасын олай-бұлай қатты жұлды.
Аша алмады қақпаны, үміт үзді,
Ақылдасып тәуір-ақ амал қылды.

Ескендір тоқтау көрмей өскен жан ғой,
Келмей ме тоқтаусыздың бәрі даңғой?
Дел-сал болып бәрі де қайта шықты,
Бәрі де ала алмасты байқаған ғой.

Долдықпен хан Ескендір ашуланды,
Ашуланып қақпаға жетіп барды.
Қақпаны дүбірлетіп қағып-қағып:
– Қақпанды аш! – деп барынша айғай салды.

Қақпаның ар жағынан біреу келді,
Күзетшісі сол екен, дыбыс берді.

– Қақпаны саған ашар рұқсат жоқ,
Бұл – Құдайға бастайтын қақпа, – деді.

– Білмесең, мен Ескендір патша деген,
Жер жүзінің соғыста бәрін жеңген.
Қақпанды аш, хабарыңды айт, білдір маған,
Қорлығым өзім туып, көз көрмеген.

– Мықтымын деп мақтанба, ақыл білсең,
Мықты болсаң, өзіңнің нәпсінді жең!
Іші тар, көре алмастың біреуі – сен,
Ондай кісі бұл жерге келмейді тең.

– Талпынған талаппенен мен де бір ер,
Көп жүрдім, кездей келді көрмеген жер.
Ең болмаса, халқыма көрсетейін,
Сый қылып, белгі болар бір нәрсе бер.

Қақпадан лақтырды бір орамал,
Сыйым – осы, падиша, мынаны ал!
Ішінде бір нәрсе бар ақыл берер,
Апар-дағы, ойланып, көзінді сал!

Орамалды қуанып қолына алды,
Сый алдым деп халқына қайта салды.
Қараса, ішіндегі бір қу сүйек,
Бұл не еткен мазағы деп аң-таң қалды.

Ашуланып сыйына болды кекті,
– Ең болмаса білмеді сый бермекті.
Осы менің теңім бе? – деп ақырып,
Лақтырып жіберді сол сүйекті.

Жолдасы Аристотель ақылы мол,
Лақтырған сүйекті алады сол.

Ханға айтты: «Қасиет бар бұл сүйекте,
Көзіңе көрсетейін, хабардар бол».

Сол күнде Аристотель жеке дара,
Ақыл сөзін тыңдамай бар ма шара:
– Таразыны әпкел де, сүйекті сал,
Бір жағына алтын сап, өлшеп қара!

Бұл сөзге Ескендір де қарай қалды,
Таразыны құрдырып, ортаға алды.
Қанша алтынды күміс пен салса-дағы,
Бір кішкентай сүйекті аудармады.

Мұны көріп Ескендір аң-таң қалды,
Бар қаруын алтынға қоса салды.
Енді қайтер екен деп қарап еді,
Бұрынғыдан қу сүйек ауырланды.

Аристотель хәкімге патша келді:
– Мына сүйек қазынаның бәрін жеңді.
Бұл сүйекті басарлық нәрсе бар ма?
Ақылыңмен ойланып тапшы! – деді.

Хәкім жерден топырақ алып барды,
Бір уыстап сүйекке шаша салды.
Ана басы сылқ етіп жерге түсіп,
Сүйек басы жоғары шығып қалды.

Ескендір мұны көріп аз тұрады,
Хәкімді аулақ жерге шақырады.
– Таң қаларлық іс болды мұның өзі,
Мәнісін айтып берші, – деп сұрады.

– Бұл – адам көз сүйегі, – деді ханға.
Тоя ма адам көзі мың мен санға?
Жеміт көз жер жүзіне тоймаса да,
Өлсе тояр, көзіне құм құйғанда.

Кәпір көздің дүниеде араны үлкен,
Алған сайын дүниеге тоя ма екен?
Қанша тірі жүрсе де, өлген күні
Өзге көзбен бірдей-ақ болады екен.

Ашуланба, ей, патшам, айтайын дат:
Алтын қақпа бермеді сізге рұқсат.
Сый сұрадың, бергені – бір қу сүйек,
Мұны көріп, алыңыз сіз де ғибрат!

Ойлап-ойлап патшаның мойны түсті,
Құдайым көрсетті деп бұл бір істі.
Бекерлік екен менің бұл ісім деп,
Қолын алып жұртына қайта көшті.

Аз-ақ сөз айттым, бітті бұл әңгіме,
Мұны бір өзге сөздің бірі деме.
Қарның тойса, қайғырма мақтан үшін,
Тоймас көзің толар деп қайғы жеме.

Қу өмір жолдас болмас, әлі-ақ өтер,
Өз күлкіңе өзің қарық болма бекер!
Ұятың мен арыңды малға сатып,
Ұятсызда иман жоқ, түпке жетер.

Мақтанасың біреуге мақтасын деп,
Шаужайымнан еш адам қақпасын деп.
Сен кеткен соң артыңнан күліп қалар,
Антұрғаннан құдайым сақтасын деп.

Ақылсыз өзін мақтап былжырайды,
Бойыңа өлшеп сөйлесең, нең құрайды?
Жақсы болсаң, жарықты кім көрмейді.
Өз бағанды өзіңнен кім сұрайды?!

Есек пен бұлбұл

(И. А. Крыловтан)

Тойған есек шөпті оттап маңайдағы
Сонырқап шатқа кетті қай-қайдағы.
Тентіреп өлкені өрлеп келе жатып,
Жолықты бір бұлбұлға тоғайдағы.

– Сенбісің ақын бұлбұл, жаңа көрдім,
Атыңа жұрт мақтаған құмар едім.
Бір сайрап берсең, қалқам, өзім естіп,
Жұрттың сөзін рас па, сынар едім.

Өнерге салды бұлбұл сонда аңыратып,
Шыңғыртып, шымырлатып, сорғалатып,
Мың түрлі күйге салып толқынтады,
Маңайда жан біткенді таңырқатып.

Қой жатыр, қойшы тындап тұрды елбіреп,
Көзіне қып-қызыл боп жас мөлдіреп.
Жел соқпай, құс шуламай бәрі жым-жырт,
Әнге көңіл жіберіп тұрды елжіреп.

Бұлбұл болды, тосып тұр есек сөзін,
Есек жерге қаратып екі көзін:
«Іш пыспай-ақ тыңдарлық бар екенсің,
Әттегене-ай, білмепсің әтешті өзің!

Екенсің ән салуға сен-дағы епті,
Сен біраз әтеш әнін үйрен!» – депті.
Сол сықылды сыншының сөзін естіп,
Көз көрмеске бұлбұл да ұшып кетті.

Демеймін жұрт мақтасын,
Я жақсын, я жақпасын.
Сүйтсе де ондай сыншыдан
Құдайым мені сақтасын.

(Шиллер - Лермонтовтан)

Кең жайлау – жалғыз бесік жас балаға,
Алла асыраған пендесі аш бола ма?
Ержеткен соң сыймайсың кең дүниеге,
Тыныштық пен зар боласың баспанаға.

Бородино

(М. Ю. Лермонтовтан)

«Айтшы, аға, не ғып жеңілдік
Мәскеуде емес тегіндік,
Болған білем соқтығыс,
Емес білем аз жұмыс.
Ұмытпайды еш орыс,
Бородинде көргенді».
– Ондағы біздің адамдар,
Сендердей емес, балаңдар,
Қиын тиді оларға
Аз кісі-ақ қайтып санарға.

Қол салмаққа кәртешке¹
Ол күн болды, күн кешке,
Қас қарайып, болды түн.

¹ Картечь (орысша) – шашылып атылатын оқ.

Штык, қылыш қайрасып,
Ширатып мұртын шайнасып,
Ашулы солдат қыстықты:
«Қойса екен бізді тыюын,
Айтса екен бізге қиынын,
Жыртпасақ жаудың киімін,
Біз не етеміз, штыкті»...

Әм жабықтым, әм жалықтым

(М. Ю. Лермонтовтан)

Әм жабықтым, әм жалықтым,
Сүйеу болар қай жігіт,
Көңілден кеткен соң тыным?
Әм сүйіндім, әм түңілдім,
Үнемі неткен үміт,
Өткен соң бар жақсы жылым?